

Metoderapport, SKUP 2004

1. **Journalist: Thomas Ergo**
2. **Prosjekt: Alt for Norge – Den norske stats lakseeventyr i Chile**
3. **Publisert i Dagbladet, 2003: 28/6, 29/6, 29/6*, 30/6, 01/07, 02/07, 03/07,03/7*, 07/07, 08/07, 12/07, 12/07*, 13/07, 15/07, 16/07, 16/07*, 03/12, 04/12, 05/12, 06/12*, 08/12*, 15/12 samt 14/01 2004. (* = ledere og debattinnlegg)**
4. **Dagbladet, PB 1184 Sentrum, 0107 Oslo, Tlf 22 31 06 00,**
5. **Thomas Ergo tlf. mob. 916 00 434**
6. **Redegjørelse for arbeidet:**

Idé

I november 2002 mottok jeg et tips som ledet meg inn i det mest utfordrende journalistiske arbeid jeg har jobbet med til nå.

Det gikk ut på at sterke høyrekrefter i Chile tok til orde for en lovendring som kunne føre til kriminalisering av organisasjoner som kritiserte landets oppdrettsindustri. Norge har inngått en frihandelsavtale med Chile, og flere store norske selskaper driver med oppdrett i det Sør-Amerikanske landet. Forsøket på å kneble de chilenske miljøorganisasjonene kunne derfor være interessant å se nærmere på.

Jeg vurderte det imidlertid som langt mer interessant å granske de norskeide oppdrettselskapene, som ikke var omtalt i debatten i Chile.

Hvordan var arbeids- og miljøstandarder i de norske selskapene?

Jeg kom i gang med arbeidet i begynnelsen av januar 2003 – seks måneder før den første artikkelen sto på trykk i Magasinet i Dagbladet 28. juni.

Problemstillinger

Hvorfor granske under hvilke arbeids- og miljøforhold norsk kapital profitterer på oppdrettsvirksomhet i Chile?

For det første fordi ingen hadde lyktes med å kartlegge dette tidligere.

For det andre er historien om spesielt det statlige eide aksjeselskapet Cermaq også historien om brytninger i det norske samfunnet og en ny tid. Forgjengeren het Statens Kornforretning, ble opprettet i 1929, og var institusjon som blant annet sikret bøndene en minstepris for sine kornavlinger. I dag er den blitt flernasjonalt aksjeselskap, 80 prosent eid av den norske stat. Et rendyrket og et av verdens ledende fiskefôr- og oppdrettskonserner. Selskaper i flere land er kjøpt opp, og ett av årets mål er å bli notert på Oslo Børs.

Viktigst: Dette var en perfekt anledning til å undersøke hvordan sosiale forpliktelser etterleves når norske investorer generelt - og den norske stat spesielt - kaster seg inn i gullrush-markeder i den tredje verden. For den raskt voksende oppdrettsnæringen i Chile smaker nemlig av gullrush. Mens norsk oppdrettsnæring har tapt enormt på sammenbruddet i oppdrettsmarkedet i Norge, sørger deres datterselskaper i Chile for at de fortsatt tjener penger. I løpet av 90-tallet har de norske selskapene investert over fire milliarder kroner i chilensk oppdrett. De tre største selskapene - Cermaq, Fjord Seafood og Stolt Sea Farm - sysselsetter over 3000 chilenske arbeidere. De har medvirket til å redde de respektive selskaperenes økonomi.

Hvordan blir de chilenske arbeidstakerne behandlet som takk for innsatsen? Hva er historien til arbeiderne bak de norske selskaperenes økonomiske suksess? Hvordan ivaretar de norske selskaperne – og spesielt det statlige – det samfunnsansvar som internasjonale konvensjoner forplikter dem til?

Hva var gjort?

På sett og vis kunne saken synes dødfødt: Fiskeriminister Svein Ludvigsen hadde jo i 2001 frikjent norsk oppdrettsindustri i Chile!

Under den første Globaliseringskonferansen i Norge - arrangert av en rekke organisasjoner oktober 2001 - hadde to representanter fra chilenske organisasjoner framført alvorlige påstander om norsk lakseindustri i Chile: Det ble angivelig drevet rovdrift på arbeidere og miljø. Påstandene førte til oppslag i flere medier, regjeringen igangsatte en granskning og fiskeriminister Svein Ludvigsen frikjente næringen noen få uker senere: Norsk oppdrettsnæring holdt seg til chilensk lov, og holdt en minst like god standard på arbeidsforhold og miljø som andre selskaper i Chile, konkluderte ministeren.

På samme tid var Framtiden i våre hendes nyhetsbyrå NorWatch i Chile for å undersøke påstandene. Bakgrunnen var blant annet en artikkel i det amerikanske magasinet Latin Trade, der en arbeidsinspektør i det chilenske arbeidstilsynet uttalte at Cermaq underbetalte de ansatte og hadde et overforbruk av antibiotika. I Chile ble NorWatch møtt av en forberedt Cermaq-ledelse, som blant annet hadde skaffet seg en attest fra arbeidstilsynet som dementerte anklagene mot selskapet. Arbeidsinspektøren hadde fått munnkurv, og journalisten fikk ikke tilgang til selskapets fabrikk eller intervjuet arbeidere på egenhånd. "Noen snakker usant i Chile" konkluderte NorWatch i sin rapport.

Jeg kjente til at to norske frilansere hadde forsøkt å gjøre en TV-dokumentar på temaet, et prosjekt de av ulike grunner ga opp. En av de fortalte meg at hun likevel trodde det var hold i anklagene fra de chilenske organisasjonene.

Også norsk LO reiste til Chile for å undersøke saken nærmere. Jeg leste deres rapport fra besøket i oppdrettshovedstaden Puerto Montt. Den var relativt kort og vag. Det virket ikke som de hadde gravd dypt. Dessuten hadde de ikke besøkt den norske stats virksomhet. Samtidig refererte de rykter om at situasjonen ikke skulle være særlig god nettopp i Cermaq.

Kartlegging av kilder, research

Via kilder i Norge kom jeg raskt i kontakt med representantene fra de chilenske organisasjonene som tidligere hadde besøkt Oslo - Ecoceanos og Terram. De første ukene brevvekslet jeg e-post med spesielt én av organisasjonene, som hadde et relativt bredt nettverk av forskere, offentlige tjenestemenn og fagforeninger. Etterhvert fikk jeg et godt men noe generelt innblikk i arbeidstakernes situasjon i oppdrettselskapene i Chile. Utenlandsk kapital kjøper stadig større andeler av markedet, og nevnte organisasjoner har stilt spørsmålstegn ved ha slags samfunnsansvar disse viser. Verdens største oppdrettsselskap, nederlandske Nutreco, fikk gjennomgå i en kritisk rapport skrevet av miljøorganisasjonen Friends of Earth. I 2002 laget Terram en kritisk TV-dokumentar om arbeidstakere og miljø, som avstedkom nevnte forslag om kriminalisering av kritikerne. De ble karakterisert som miljøterrorister og fiender av nasjonens interesser. Det er tross alt ikke så lenge siden Pinochet var diktator - i det som enkelte nå karakteriserer som verdens mest kapitalistiske demokrati.

Likevel: Det fantes lite detaljert informasjon om hva som var situasjonen i de norske selskapene.

Internt i redaksjonen fikk jeg beskjed om å researche en stund, før vi eventuelt besluttet om vi skulle reise til Chile eller ikke. Terskelen for å få reisepass var å ha flere konkrete historier, holdepunkter og intervjuavtaler på plass.

Første gjennombrudd

En av organisasjonene tipset meg tidlig om et dødsfall etter en arbeidsulykke i et av de norske selskapene (Fjord Seafood). Da jeg etter en stund fikk laget en oversikt over fagforeningsledere i de enkelte selskapene, ble denne hendelsen bekreftet.

Det ble mange sene kvelder og netter – på grunn av tidsforskjellen. Slik arbeidet jeg og min tolk - ved siden av annet arbeid - fra januar/februar til våren. Kildenettverket vokste. Tillit ble

bygget opp. Oppsigelsesvernet er svakt i Chile, og det er ikke uvanlig at opposisjonelle får sparken, uten at noen begrunnelse oppgis. Å overvinne intervjuobjektene fryktfølelse var derfor viktig. Men en smule kummerlig – per telefon.

Jeg kom etter hvert i kontakt med en forsker i Arbeidstilsynet som slutførte en undersøkelse om nettopp arbeidsforholdene i de største utenlandske oppdrettsselskapene, hvorav de store norske. Først ble hun skremt av mine direkte spørsmål. Jeg fikk hjelp av mine kilder i Santiago til å bearbeide henne, og til slutt fikk jeg tilsendt et utkast av rapporten, flere uker før den ble offentliggjort. Den ble oversatt til norsk, og førte til flere konkrete funn. Blant annet kom Cermaq kom dårlig ut når det gjaldt fagforeninger. Ut over dette var rapporten ikke overraskende forsiktig med å rette kritikk mot enkeltelskaper. Men en dykker som hadde omkommet på arbeid ved et oppdrettsanlegg ble nevnt – som eksempel på manglende sikkerhet i næringen. Ved nærmere undersøkelser fant jeg at dykkeren hadde vært ansatt i et norsk selskap – Cermaq. Jeg fikk også oppgitt hvilken person i det chilenske helsedepartementet som hadde ansvar for å granske dødsfallet.

Vi fremskaffet mer detaljert informasjon om disse dødsfallene, for eksempel ved å søke i arkivene til chilenske regionsaviser. Med så presis informasjon klarte vi dermed å få ut rapportene om disse to dødsfallene fra det chilenske Helsedepartementet.

Allerede nå å kontakte og dermed varsle selskapene jeg var begynt å granske, var uaktuelt (jmf. NorWatchs erfaring). Informasjon om selskapene ble i stedet innhentet via deres årsberetninger, som lå på nettet. For eksempel hadde Cermaq et lite avsnitt der det ble opplyst at selskapet hadde et større antall ulykker samt ett dødsfall i 2001.

Andre gjennombrudd

Men noen fagforening i Cermaqs Chile-bedrift hadde jeg ennå ikke fått i tale, simpelthen fordi det ikke fantes noen legalt valgt fagforening der. Rundt påsketider fikk jeg imidlertid tips om at det var etablert en slik første fagforening i Cermaq, og at dens leder nå var nektet adgang ved filetfabrikken hvor han var ansatt. Via paraplyorganisasjonen for fagforeninger i fiskeindustrien, fikk vi til slutt spikret en telefonavtale. Fagforeningslederen bekreftet mange av historiene vi kjente fra før: Motarbeiding av fagorganisering, som ble møtt med med trusler og oppsigelser. Oppsigelser av folk som stilte krav eller ble beskyldt for lav produktivitet. Dårlig behandling av gravide. Urimelige restriksjoner på toalettbesøk. Elendig lønn. Mangelfulle lønnsutbetalinger. Ulike former for trakassering av ansatte osv. Han hevdet også at arbeidstilsynet i Chile støttet hans sak, og hadde bøtelagt Cermaq for ulovlig omplassering og suspensjon. Det lå an til rettssak mot selskapet for antifagforeningspraksis. For tiden sto han uten arbeid, fordi selskapet altså nektet ham adgang. Jeg fikk for eksempel også navn på en kvinne, som skulle ha blitt presset til hardt arbeid på nattskift, uten å bli tillatt ekstrapauser selv om hun var gravid. Senere aborterte hun. Det er ulovlig å sette gravide til nattarbeid i Chile. I sum sto jeg foran flere konkrete tilfeller, som samlet fortalte om ikke bare brudd på chilenske bestemmelser om arbeidsforhold, men som også brøt med FNs konvensjoner, som rett til fagorganisering. I tillegg kom nevnte forskers rapport, som på generelt grunnlag kritiserte de utenlandske selskapene, hvorav også de norske, for manglende satsing på sosial ansvarlighet.

Reportasjearbeidet i felten – fra dør til dør

I slutten av mai reiste Dagbladets fotograf Aleksander Nordahl og undertegnede til Chile, hvor vi hadde en drøy ukes reportasjearbeid foran oss. Det gode samarbeidet med Nordahl, samt vår tolk i Chile, var avgjørende for at vi langt på vei lyktes i nå våre mål.

Det særegne ved våre arbeidsbetingelser var den kulturelt bestemte frykten blant arbeidstakere for å kritisere autoriteter. Frykten - en arv fra Pinochet -tida - var som nevnt ikke ubegrunnet.

Vi hadde tidspress, en drøy uke i Chile er ikke mye. Det var menneskenes fortellinger som skulle være dokumentasjonen, ikke først og fremst dokumenter og rapporter. Metoden for å finne historiene var klassisk: Å spørre oss fram.

Vi begynte med fagforeningslederne – som selvsagt hadde en del agendaer som ikke var bare interessante. Men når de kom inn på noe interessant, spurte vi: "Det var et interessant eksempel, hva heter kvinnen som har opplevd dette? Kan du hjelpe oss med å gjøre en avtale med henne?" Slik beveget vi oss fra distrikt til distrikt, fra hus til hus, og ringte på dørene hos for det meste kvinnelige filetarbeidere (fabrikkene er dominert av unge kvinner) - som var eller nylig hadde vært ansatt ved norskeide fabrikker. Noen ville være anonyme, noen valgte å stå fram.

Jeg gjorde alltid lydbåndopptak, som en "back up". Et mulig scenario var jo at intervjuobjektene senere ville bli forsøkt presset av sin arbeidsgiver til å endre eller fornekte sitt intervju. I verste fall ville opptakene kunne fungere som bevis på at de ansatte var blitt presset til å lyve. Et viktig poeng for oss var uansett å snakke med intervjuobjektene om mulig risiko ved å stå fram. Vi betonet samtidig at det ville kunne ligge en viss beskyttelse i det å stå fram, og at vi ville holde kontakt med dem kontinuerlig etter at reportasjeserien var i gang, noe det senere viste seg nødvendig å gjøre. En sikkerhet for dem var at de hadde telefonnummer til vår tolk i Chile - også det en eksil-chilener som var flyttet tilbake til Chile - og kunne varsle ham om eventuelle ubehageligheter. Dette var en varsel-mekanisme vi senere skulle få bruk for.

Denne uken i Puerto Montt arbeidet vi fra åtte om morgenen til sent på kveld hver dag. Å finne arbeidstakerne vi hadde hørt om, var ikke alltid like enkelt. Det tok flere dager før vi klarte å lokalisere den nevnte gravide kvinne med nattskift-historien. For å finne henne besøkte vi blant annet det lokale sykehuset, og fikk en lege til å gjennomgå registeret over aborter de siste månedene, i håp om å finne hennes bostedsadresse. Akkurat dette førte ikke fram, men vi fant henne til slutt.

Troverdighet

Etter intervjuer av denne typen, forsøkte vi så langt det lot seg gjøre å etterprøve intervjuobjektene troverdighet. I tillegg til inntrykket de ga, ba vi for eksempel i dette tilfellet om å få se legeerklæringer og lønsslipp som kunne bekrefte deler av historien. Dette fikk vi framlagt og avfotografert.

Også fagforeningslederen kunne legge fram dokumenter fra det chilenske arbeidstilsynet, som styrket hans versjon. Dette ble avfotografert eller kopiert, og oversatt mens vi var i Chile. Etter gjentatte henvendelser til arbeidstilsynet i Puerto Montt, slapp vi til slutt inn til en direktør. Hun viste til taushetsplikten, men når vi kunne framvise konkrete dokumenter, fant hun det naturlig å kommentere og dermed bekrefte saken.

På denne måten satt vi på mye solid dokumentasjon - vitnesbyrd fra ansatte og dokumenter som bekreftet kritikkverdige arbeidsforhold og ulovligheter. Vi kunne dermed konfrontere Cermaq – som denne gang ikke kunne avvise journalisten med attester fra chilenske myndigheter.

Et tredje eksempel på jakten på menneskene bak Cermaqs suksess i Chile: Rapporten om dykker-dødsfallet ledet oss til en landsby, der vi til slutt fant enken. Hun ønsket ikke å stå fram, men tillot at vi avfotograferte avtalen om erstatning fra selskapet, at vi tok bilder av barna, og vi intervjuet andre slektninger av avdøde. Slik fikk vi likevel fortalt en godt dokumentert historie om den unge dykkerens og hans pårørendes skjebne.

Er intervjuobjektene representative?

Det kan selvsagt skade dokumentarens troverdighet å trekke fram intervjuobjekter med skrekkelige historier – men som ikke er særlig representative for arbeidstakernes problemer. Det er grunnen til at ovennevnte dødsfall i Fjord Seafood ble lagt vekk, selv om den var godt dokumentert. Fagforeningen i Fjord Seafood klaget over mange problemer, men ikke sikkerheten ved maskinene hvor dødsfallet hadde funnet sted.

Etter samme prinsipp ble dykkerdødsfallet i Cermaq løftet opp i dokumentaren, fordi alle kilder pekte i retning av at dødsfallet fortalte en typisk historie: At oppdrettsindustrien forsømmer sikkerheten til dykkerne ved oppdrettsanleggene - med en rekke dødsfall, ulykker og skader som følge - er noe både chilenske organisasjoner og myndigheter er bekymret over.

En annen måte å kontrollere representativitet, er at vi intervjuet fagforeninger og ansatte i alle de største oppdrettsselskapene. Historiene som er trukket fram i dokumentaren i Magasinet, er varianter av ulike historier vi hørte. De stemmer også overens med tidligere rapporter om oppdrettsindustrien i Chile. Og de stemmer godt med den kommende rapporten til forskeren i det chilenske arbeidstilsynet, samt med det utdypende intervjuet med henne.

Innsnevring av fokus underveis

Den opprinnelige tanken var å lage en bred dokumentar om norske oppdrettsselskapers forhold til arbeidstakere og miljø i Chile. Av kapasitetshensyn snevret vi det før avreise inn til i hovedsak å handle om arbeidstakernes situasjon. Etter noen dager i felten, fikk vi flere og flere indikasjoner på at arbeidsforholdene var verst i det statlig eide selskapet. Derfor besluttet vi å konsentrere oss om dette.

Konfrontasjon

Konfrontasjonen med Cermaqs ledelse i Chile ble stuntet der nede. Ingen avtaler var lagt med selskapet på forhånd. Raskt ble vi invitert til intervju og befaring på fabrikk og oppdrettsanlegg, slik vi ba om. Vi ble vist hva direktøren karakteriserte som bedriftens "happy people". De hadde nesten ingen problemer, ble det sagt, kanskje bortsett fra en ansatt som hadde forsøkt å berike seg selv på bekostning av sine kolleger, ved å bli fagforeningsleder. Fremstillingen kunne virke tilforlatelig, var det ikke for den omfattende dokumentasjonen fra arbeidstilsynet, samt vitnesbyrd fra kolleger vi senere intervjuet for å dobbeltsjekke fagforeningslederens troverdighet.

Vi ble presentert hva direktøren kalte fabrikkens to reelle fagforeningsledere. Under en lunsj med dem avkreftet de like godt selv at de var fagforeningsledere. De var ledelseslojale ledere av en type arbeiderkomiteer. Derimot hadde direktøren nettopp lovet dem at de kunne få bli legale fagforeningsledere. Omvisningen ga oss fotografier fra arbeidsmiljøet, men bød selvsagt på omtrent tilsynelatende like plettfriske forhold som om for eksempel Kongen hadde vært på besøk.

Da vi til slutt konfronterte direktøren med våre funn, ventet vi med å identifisere de som skulle stå fram. Dette for å minimalisere tiden de eventuelt ville bli utsatt for press.

Tilbake til førstehåndskildene

Norsk LO hadde som nevnt reist til Chile året før, for å undersøke påstandene om rovdrift på chilenske arbeidere. Metoden for å etterprøve LOs undersøkelse var enkelt og greit å intervju fagforeningslederne LO selv møtt. De kjente seg ikke igjen i LOs referat fra Chile, følte seg lurte, og syntes ikke de hadde fått stort mer ut av møtet enn en enslig LO-vimpel – som ble fotografens enkle symbol på LOs "internasjonale solidaritet".

Press mot intervjuobjekter

Tilbake i Norge konfronterte vi direktøren i Chile med de ansattes historier. Dette for å identifisere dem så sent som mulig, slik at de eventuelt ble satt under press en så kort periode som mulig.

Selskapet ringte kort tid etter tilbake, for å fortelle at intervjuobjektene hadde fornektet Dagbladets versjon, og var villig til å skrive under på dementier, med vitner til stede.

Hvordan møte denne strategien?

For det første gikk vi gjennom en del av lydbåndene, for å dobbeltsjekke detaljer i intervjuene. For det andre ringte vi opp kildene, for å klarlegge hva som virkelig hadde skjedd. De fortalte

at de var utsatt for sterkt press, men at de sto på sine intervjuer. Selskapets versjon ble tilbakevist.

Flere intervjuobjekter oppga at de hadde fått beskjed av selskapet om at artikkelen i Dagbladet ville bli stanset.

Ting begynte å røre på seg:

En kvinnelig filetarbeider, som hadde fått sparken på grunn av sin handikappet sønn, ble plutselig tilbudt jobb i selskapets administrasjon. Selskapets ledelse forsøkte å overbevise henne om at hun hadde misforstått hvorfor hun fikk parken, og ba henne snakke pent om selskapet hvis journalistene ringte igjen.

Den forviste fagforeningslederen ble plutselig sluppet inn i fabrikkene igjen, og fikk drive sin fagforening. I forkant sørget selskapets ledelse for at de ledelseslojale lederne av nevnte arbeiderkomité fikk opprette sin egen legale fagforening osv.

Det var med andre ord avgjørende å ha kofferten full av lydbånd og dokumenter som underbygget våre funn.

En såkalt offentlig granskning 1

Hva slags granskning var det egentlig fiskeriminister Ludvigsen hadde foretatt etter påstandene fra de chilenske organisasjonene høsten 2001? Det var kjent fra før at fiskeriministeren hadde hatt uheldige bindinger. Han var frimurer, i likhet med flere av lederne i oppdrettskonsernene han skulle "granske". Det var også kjent at den norske ambassadøren i Chile foretok granskningen.

Det var imidlertid ikke kjent at ambassadørens mann ledet en bedrift som hadde etablert seg i Chile, og som satset stort på salg av fiskevaksiner til oppdrettsnæringen. Høyaktuelle kunder var nettopp de norske bedriftene som hans kone skulle skulle gå etter sømmene - hvis ledere han sammen med sin ambassadørkone også møtte under offentlige tilstelninger.

Ovenstående fikk jeg bekreftet gjennom selskapets nettsted, fagblader og andre kilder.

Gjennom søk i postjournalene til fiskeridepartementet og Utenriksdepartementet ble brevvekslingen med den chilenske ambassaden i det aktuelle tidsrommet kartlagt. Det ga en del bakgrunnsmateriale, men selve ambassadør-rapporten ble unntatt offentlighet – inntil hele debatten var over på sensommeren.

Postjournalene bruker jeg for øvrig fortsatt jevnlig for å overvåke utvikling i saken.

En intervjurunde avdekket at ambassadøren heller ikke hadde intervjuet verken fagforeningsledere eller arbeidstakere.

Etter Dagbladets avsløring valgte UD - under den chilenske fiskeriministerens besøk i Norge på sensommeren i fjor - å trekke ambassadøren ut av et møte om sosiale forhold i chilensk oppdrettsnæring . Av habilitetsgrunner.

Slik ble det klart at norske myndigheters såkalte offentlige granskning i 2001 minnet mer om en pliktøvelse for å berge ansikt og legge debatten død.

Miljø – å bruke forskerens metode

For det første intervjuet jeg forskeren som hadde gjort en banebrytende undersøkelse om oppdrettsindustrien i Chile og miljø. Han sammenliknet situasjonen i Chile med norske forhold, der myndighetenes restriksjoner er langt strammere: Chile som bakgård der man kommer lettere unna med skadelige utslipp.

For det andre hadde forskeren laget en indeks som beregnet hvor mye det ville koste å fjerne utslippene fra oppdrettsanleggene. Etter min oppfordring oppdaterte han indeksen til 2003-forhold. Vi laget en oversikt over alle kjemikalier, antibiotika mm. og andre kontrollspørsmål til en spørreliste som ble sendt de norske selskapene. Ett av forskerens poenger var at åpenhet om miljøskadelige stoffer er første seg på veien for å gjøre noe med skadevirkningene.

Gjennom denne skriftlige henvendelsen fikk vi:

1. Svar på hvorvidt bedriftene praktiserte hemmelighold eller åpenhet om miljøgifter.

2. Evt. svar på hvor store utslipp de hadde i forhold til produksjonen.

Der jeg ikke fikk svar, kunne enkelte opplysningene beregnes, ut fra årsmeldinger eller andre kilder.

Informasjonen ble matet inn i indeksen, og resultatet ble kvalitetssikret av forskeren. Dermed kunne vi fortelle hva det ville koste det chilenske samfunnet å fjerne utslippene de norske selskapene sto for. Og spørre hvorvidt selskapene syntes de hadde et medansvar for å rydde opp etter seg.

Beskyttelse av kildene

To uker etter dokumentaren om Cermaq - og etter en artikkelserie som kulminerte med at næringsministeren ba Cermaq granske sitt eget selskap i Chile - gikk Chile-selskapets direktør ut i Dagbladet med debattinnlegget "Meningsløs kritikk av Mainstream". Jeg gikk derfor tilbake til kildene, intervjuobjektene, som kunne fortelle at de fortsatt sto for alt de hadde sagt "Vi har bare fortalt sannheten". Noen opplevde at trakasseringen fortsatte, og ble hardt presset. Hadde jeg gått for langt da jeg lot dem stå fram? Hadde de visst hva de gjorde?

Jeg har i ettertid fulgt disse intervjuobjektene opp jevnlig, med brev og telefoner. De har også en kontaktperson i Chile som kan varsles. Og de har fortalt at de er komfortable med at de sto fram. De føler at de har gjort noe viktig for seg og sine kollegers arbeidssituasjon. Og: Vår teori om at det å stå fram kan fungere som en slags beskyttelse i seg selv, synes å stemme

Å holde igjen dokumentasjon

Andre måter å møte anklagene fra selskapet på, var å bruke ytterligere skriftlig dokumentasjon. Før publiseringen av dokumentaren i Magasinet bestemte jeg meg for å ikke "brenne" all skriftlig dokumentasjon. Når historien om fagforeningslederen ble forsøkt tilbakevist, kunne jeg dermed pøse på med flere dokumenter fra det chilenske arbeidstilsynet, for å underbygge saken bredere. Forsøket på å fremstille nevnte dykkerdødsfall som et hendelig uhell, ble møtt ved å intervju det chilenske Helsedepartementets direktør, som bekreftet kritikken i rapporten Dagbladet hadde gjengitt, og ga selskapet en offentlig refs for ansvarsfraskrivelse.

En såkalt offentlig granskning 2

26. september i fjor leverte så Cermaq, ved styreleder Sigbjørn Johnsen, en nesten 20 sider lang rapport til næringsminister Ansgar Gabrielsen. Rapporten konkluderte at arbeidsforholdene i bedriften var tilfredstillende, at bedriften ikke hadde noe utestående med chilenske myndigheter og fulgte landets lover og regler. Det er "vår oppfatning at Dagbladets artikkelserie i sommer gir et uriktig bilde av situasjonen i Mainstream Chile," skrev Johnsen. Hva inneholdt styrelederens rapport? For en stor del løfter om retningslinjer som bedriften lovet å innføre, en innføring i chilenske lovgivning innen arbeidsforhold og miljø, og generell statistikk om det samme - samt et utvalg mer eller mindre interessant statistikk om bedriftens sosiale og miljømessige forhold. Det mest påfallende var at rapporten ikke vurderte de mange sakene som var dokumentert i Dagbladet. De hadde nøyet seg med å vedlegge en kopi av Mainstream-direktørens leserinnlegg fra i sommer. Den lovede granskningen, der næringsministeren hadde krevd at "hver stein skal snus", hadde altså ikke funnet sted. Kanskje fordi de aldri fikk noen dementier fra de ansatte, eller noen "vandelsattest" fra arbeidstilsynet?

Hvordan angripe saken?

Kildenettverket i Chile kom til nytte. Det viste seg at artikkelserien i Dagbladet indirekte hadde ført til at arbeidstilsynet i Chile gjennomførte en grundig undersøkelse av arbeidsforholdene i Cermaq. Via kildene fikk jeg en kopi av rapporten, som viste:

1. At Cermaq hadde forsøkt å få skriftlig dokumentasjon på at det ikke forelå bøter eller anmeldelser fra det chilenske arbeidstilsynet. Et slikt dokument hadde selskapet hatt stor glede av for eksempel da NorWatch besøkte Chile i 2001. Men Arbeidstilsynet foreslo for

selskapet å gjøre en grundig inspeksjon som kunne klargjøre de faktiske arbeidsforholdene i selskapet.

2. Dermed satt jeg på en seks siders rapport fra det chilenske arbeidstilsynet - basert på intervjuer av ledere, fagforeningsledere, ansatte og inspeksjoner høsten 2003. Som artiklene fra desember i fjor forteller, ble det avdekket 80 brudd på Chiles lover om arbeidsmiljø og sikkerhet. Sikkerheten ved oppdrettanleggene var så dårlig at de etter loven skulle ha vært stengt med øyeblikkelig virkning. Og tilsynet konkluderte at selskapet var preget av "høy grad av overtredelser, upålitelighet og mangler". Et slående, kraftig dokument som sto i sterk kontrast til Cermaqs egen rapport.

Journalist-boikott

Artiklene om dette førte til at næringsministeren krevde nye redegjørelser fra Cermaqs styreleder Sigbjørn Johnsen. Næringsministerens initiativ innebar i praksis at han ville klargjøre om han var blitt feilinformert, om informasjon var blitt holdt tilbake for ham - og om han hadde tillit til styreformannen.

Men igjen er det ikke tegn til selvkritikk. Tvert i mot er Cermaqs strategien å beskyldes Dagbladet generelt, og meg spesielt for uredeligheter - gjennom leserinnlegg og en rekke henvendelser til avisens redaksjonelle ledelse. Styrelederen - som jeg aldri har snakket med eller møtt - bestemte seg allerede i høst for at han ikke ønsket å la seg intervjuer av meg. Begrunnelsen er "mangel på tillit", uten å kunne gi noen relevant begrunnelse for årsaken. Ingen konkret dokumentasjon er så langt tilbakevist. En forklaring på boikotten kan være at jeg har sittet på mye detaljert og sensitiv dokumentasjon, som det er ubehagelig å bli konfrontert med ansikt til ansikt. Men det blir spekulasjoner. Boikotten gjør arbeidsbetingelsene vanskeligere, uten at et slikt maktspill på noen måte vil føre til lavere journalistisk innsats.

Fordi Cermaq-systemets mediastrategi og utspill har spilt en viktig rolle i debatten, er både deres debattinnlegg og Dagbladets ledere vedlagt.

En beleilig pressemelding

Cermaqs forsøk på å få en "vandelsattest" fra arbeidstilsynet hadde som sagt ikke ført fram. Nå forelå plutselig en pressemelding skrevet av regionale representanter for den chilenske regjeringen. Den roste at Cermaq angivelig frivillig hadde "tatt initiativ til" å delta i et prosjekt der selskapet forplikter seg til å undersøke og sikre arbeidsforholdene i egen bedrift. Chilenske myndigheter ville introdusere sertifiseringsprosjektet i år, og nå ble plutselig Cermaq presentert som første deltakende selskap. Arbeidsundersøkelsen Dagbladet hadde referert var angivelig et ledd i prosjektet. PM-en hevdet derfor at kritikken mot Cermaq var grunnløs.

Hva var dette?

Igjen kom kildenettverket til nytte. Trass i at arbeidstilsynet i Chile hadde fått munnkurv, var det på grunn av opparbeidet tillit mulig for meg å få opplysninger direkte. Under anonymitet ble pressemeldingens budskap totalt avvist. Formuleringer i arbeidsundersøkelsen nevnt over understøttet deres versjon. Dette syntes å ha blitt et spill på høyt politisk nivå.

Da jeg intervjuet én av de chilenske politikerne bak pressemeldingen, var det mulig å ta ham i en rekke fornektelser og usannheter, å la "Sannhetsministeriet". Dette var mulig nettopp fordi jeg satt på dokumenter fra etaten han var politisk leder for. Han vedgikk også at pressemeldingen var kommet som følge av en henvendelse fra Cermaqs Chile-selskap.

Likevel: Pressemeldingen ga trolig støtet til at en norsk minister for tredje gang avrundet en ubehagelig sak om norskeid oppdrett i Chile - ved å ta Cermaq-styrelederens redegjørelse "til etterretning".

I skrivende stund har både styreleder Johnsens og næringsminister Gabrielsens håndtering av saken provosert både norsk LO og SV, som på ulikt vis engasjerer seg videre i saken.

Konsekvenser:

1. Chilenerne fikk fortelle sin historie

Det viktigste - og hovedmålet med reportasje-serien - var at arbeidstakerne bak de norske oppdrettskonsernene i Chile for første gang sto fram i norsk offentlighet, og fortalte om den økonomiske suksessens bakside: Trakassering av ansatte, forfølgning av fagorganiserte, vilkårlige oppsigelser, høyt produksjonspress og elendig sikkerhet med arbeidsulykker og dødsfall som verste konsekvens. Og det i et selskap med den norske stat som hovedaksjonær, med de samfunnsmessige og sosiale forpliktelser som følger av nasjonale og internasjonale konvensjoner.

2. Fagforeninger blir akseptert

Arbeidere skal flere ganger ha forsøkt å danne fagforeninger i Cermaq's Chile-selskap de siste årene, men mislykkes. Da Dagbladet ankom Chile hadde det chilenske arbeidstilsynet i noen måneder - gjennom pålegg og bøter - forsøkt å få selskapet til å akseptere selskapets første legalt valgte fagforeningsleder, som var ulovlig suspendert. Først da Dagbladet begynte å stille spørsmål, opplyste selskapets ledelse at de hadde bestemt seg for å oppheve suspensjonen og tillate fagforeningslederen å komme tilbake på jobb. Han fikk for første gang drive sin fagforening. Bedriften medvirket samtidig til opprettelsen av en mer ledelseslojal og konkurrerende fagforening. Men i sum: Selskapets to første legalt stiftede fagforeninger ser dagens lys.

3. En norsk "offentlig granskning" avsløres

Hva skjer når den norske regjering skal foreta en granskning av sin egen virksomhet på andre siden av jordkloden. Dagbladets granskning viser at den norske regjeringen neppe er i stand til å granske sine egen aktiviteter - den fremstår både etter "granskingene" i 2001 og 2003 som en subjektiv part som synes mest interessert i å berge egen image, troverdighet og egne interesser. Granskningen foretas i tillegg av aktører med tvilsom habilitet. Den norske ambassadøren i Chile har en mann i bransjen. Statlige Cermaq ble satt til å granske seg selv. I begge tilfeller ble resultatet det samme: Statens selskap ble "frikjent".

Også når norsk LO skal gå de norske virksomhetene etter sømmene, faller den "internasjonale solidariteten" igjennom – på grunn av overfladisk arbeid.

4. Chilensk granskning av den norske stats selskap

Som en følge av Dagbladets reportasjeserie foretar det chilenske arbeidstilsynet for første gang en altomfattende granskning av de reelle arbeidsforholdene i et norsk selskap i landet - Cermaq. Resultatet er en rapport som avdekker en bedrift preget av "høy grad av lovovertridelser, upålitelighet og mangler". "Spesielt alvorlige er overtredelsene innen sikkerhet og arbeidsmiljø," skriver det chilenske arbeidstilsynet. Baksiden av den norske stats lakseeventyr i Chile er dermed ytterligere dokumentert.

5 . Sosial ansvarlighet på dagsorden

Likevel er det noe nytt at en styreleder i ett av de større statlige selskapene i Norge, blir pålagt å redegjøre for sosiale forhold i et datterselskap på andre siden av kloden. Når en styreleder må stå skolerett for sin eier, dreier det seg nesten alltid om økonomiske underskudd eller misligheter. Som følge av Dagbladets artikler må Cermaq's styreleder redegjøre for næringsministeren i to omganger om de chilenske arbeidernes forhold. Næringsministeren bemerket at han aldri tidligere i sin periode hadde bedt om liknende redegjørelser.

Siste nytt: LO Industris leder Kjell Bjørndalen bekrefter overfor Dagbladet at han i et møte med Cermaq's styreleder er blitt enige om et samarbeid: Målet er å utarbeide globale retningslinjer for arbeidstakerrettigheter. De skal omfatte alle Cermaq's virksomheter.

6. Norsk selskap inn i chilensk sertifiseringsprosjekt

Fra å være et selskap som bøtelegges for motarbeiding av fagforeningsleder, går Cermaq's Chile-selskap etter Dagbladets artikkelserie inn i et nytt prosjekt initiert av chilenske myndigheter: Et sertifiseringsprosjekt der målet er å sikre at selskapene overholder chilenske

lover om arbeidsmiljø og sikkerhet, og der Cermaq er første selskap ut. Et frivillig engasjement, hevder Cermaq. Et engasjement som Cermaq motvillig er blitt drevet inn i, hevder troverdige kilder i det chilenske arbeidstilsynet. Men uansett: Engasjementet er et faktum.

7. Debatt i Chile

"Ny bombe fra Norge: Hardt angrep på lakseindustrien" Dagbladets utløste en offentlig debatt i Chile, med oppslag over flere dager i chilenske aviser. Avisene fikk et påskudd til å rette et kritisk blikk på hvordan oppdrettsnæringen i Chile behandler arbeidstakerne som skaper verdiene. Det skal være liten tradisjon for slik kritikk i chilensk presse. Og denne gangen kom det ikke opp noen forslag fra Chiles avisredaktører eller konservative politikere om å forby kritikken.

I Norge gjør sterke krefter en imponerende innsats for å kvele den, men debatten om norske selskapers ansvar for chilenske arbeidstakere er neppe over.

Stavanger, 15. januar 2004

Med vennlig hilsen
Thomas Ergo,
Dagbladet